

МІКРОЕКОНОМІКА

УДК 338.242:334.012

*Біла І. С.
Національний педагогічний університет
імені М. П. Драгоманова*

ОСОБЛИВОСТІ ДЕРЖАВНОГО РЕГУЛЮВАННЯ ПІДПРИЄМНИЦТВА В СУЧАСНИХ УМОВАХ В УКРАЇНІ

У статті розглядаються особливості державного регулювання підприємництва в сучасних умовах в Україні. Автор стверджує, що наявність прорахунків і недоліків у закріпленій на державному рівні концепції державного регулювання підприємництва; деформації у розвитку великого бізнесу та формальна спрямованість на розвиток середнього і малого бізнесу визначають сучасні вітчизняні відносини держави ы підприємницького сектору та їх ефективність.

Ключові слова: держава, підприємницький сектор, великий, середній та малий бізнес, державне регулювання підприємництва, ефективність державного регулювання підприємництва.

Після здобуття незалежності з початком трансформацій в Україні розпочалися процеси становлення підприємницького сектору, як основи ринкової системи господарювання. Роль останнього не викликає сумнівів і пов'язана зі значними можливостями й потребами підприємництва у здійсненні реструктуризації економіки, створенні ефективного конкурентного середовища, активізації інноваційних процесів, підвищенні інвестиційної спрямованості економіки та забезпеченні довгострокового соціально-економічного зростання. До того ж, розвиток підприємництва – це залучення в господарський оборот додаткових економічних ресурсів: в короткостроковому аспекті – фінансових, матеріальних, в довгостроковому – мобілізація активного творчого потенціалу людей, їх знань, досвіду, ініціативи, новаторства.

Не виникає сумніву, що в умовах трансформацій держава повинна формувати підприємницький сектор і виконувати роль прискорювача по відношенню до нього, всебічно сприяти розвитку підприємницької ініціативи, оскільки підприємництво по суті є низькозатратною стратегією економічного розвитку.

Із початком ринкових перетворень в Україні розпочалися дослідження проблем підприємництва, підприємницького сектору та його взаємодії з державою. Серед вітчизняних дослідників варто відзначити О. Беляєва, В. Бодрова, З. Варналія, Л. Воротіну, А. Гальчинського, В. Гейця, А. Гриценка, М. Долішного, С. Дриги, Б. Кваснюка, М. Козоріза, В. Кредісова, В. Мандибуру, С. Мочерного, В. Савчука, В. Сизоненка, М. Узунова, А. Шегду та ін. У роботах цих авторів висвітлюються фундаментальні основи розвитку підприємництва, підприємницької логістики, підприємницького менеджменту, підприємницької поведінки, доводиться необхідність соціально-економічного розвитку підприємництва як важливого компонента ринкової економіки, досліджуються процеси становлення підприємництва в Україні,

висвітлюються фактори, які заважають активізації інноваційної діяльності в секторі підприємницької діяльності. Крім того, науковцями висвітлено методологічні й макроекономічні питання регулювання державою трансформаційної економіки та меж її втручання, розроблено ряд аспектів проблеми становлення та розвитку підприємництва, в тому числі малого, запропоновано певні важелі механізму підтримки підприємництва в період трансформацій тощо.

Разом із тим, незважаючи на значну кількість опублікованих праць та їх наукову цінність, чимало теоретичних і практичних аспектів проблематики залишаються дискусійними й потребують подальших досліджень. Це стосується зокрема й визначення основних особливостей державного регулювання підприємництва в сучасних умовах в Україні.

Мета статті – дослідження сучасних особливостей державного регулювання підприємництва в Україні з метою визначення ефективності цієї складної системи.

Створена в Україні система державного регулювання підприємництва, на жаль, мало враховує конкретні умови розвитку країни, надбання економічної науки та світовий досвід. Так, початок ринкових перетворень характеризувався мінімізацією ролі держави та радикальністю її дій у сфері регулювання підприємницької діяльності, що призвело до імпульсивного розвитку цієї сфери економічного життя з виключенням стимулюючих засобів регулювання. Пізніше, почався період зарегульованості державою підприємницької діяльності, що призвело до посилення негативних тенденцій у розвитку взаємовідносин держави та підприємницького сектору.

Сучасними особливостями державного регулювання підприємництва, на наше переконання, є наступні:

1. Наявність прорахунків і недоліків у закріпленій на державному рівні концепції державного регулювання підприємництва. Остання враховує розвиток та вдосконалення виключно дозвільної системи, системи оподаткування, технічних бар'єрів, фінансово-кредитної підтримки тощо, які по суті охоплюють переважно адміністративні аспекти державного впливу на розвиток підприємницького сектору. Поза увагою залишились такі важливі аспекти державного регулювання підприємництва як інноваційно-інвестиційна політика, прогнозування, планування та програмування соціально-економічного розвитку, антимонопольно-конкурентна політика.

Недооцінка потенціалу названих елементів системи державного регулювання підприємництва виражається у таких ознаках сучасного підприємництва як:

– низька інноваційна спрямованість підприємницького сектору (питома вага підприємств, що займалися інноваціями в загальній кількості промислових підприємств становила у 2012 році 17,4% [5], тоді, як, наприклад, питома вага підприємств, що займалися технологічними інноваціями за 2002-2008 роки у Німеччині становила 72,8%, Бельгії – 58,1%, Данії – 57,7%, Австрії – 57,5%, Швеції – 54,3%, Великобританії – 44,4% [12]);

– відсутність цілісної системної програми розвитку великого бізнесу, тоді як поновлення високого рівня концентрації виробництва стало основним засобом підвищення міжнародної конкурентоздатності та ефективності національного господарства, проведення структурних перетворень і модернізації виробництва в

економічно розвинутих і нових індустріальних країнах світу);

– низька частка конкурентних ринків у загальній кількості загальнодержавних і регіональних ринків (означений показник в Україні характеризується спадною тенденцією і на початок 2012 року становив 49,2% [7], тоді як досвід розвинених країн світу засвідчує позитивну висхідну тенденцію частки конкурентних ринків) тощо.

Крім того, найважливіші заходи, які декларуються державою для сприяння розвитку підприємництва, і досі мають формальний характер, не підкріплені відпрацьованими механізмами їх втілення, особливо фінансовим забезпеченням та, найголовніше, враховують не інтереси суспільства, а окремих олігархічних груп.

2. Наявність деформацій у взаємовідносинах держави та підприємницького сектору, пов'язаних із зрощенням великого бізнесу і влади, значним розвитком тіньового сектору та корумпованістю адміністративно-бюрократичного апарату.

Корпоративний сектор економіки України, який забезпечує близько 75% ВВП країни, представлений бізнес-групами, які утворилися на основі корпоративного об'єднання цілого ряду підприємств різних галузей або регіону в інтегративні корпоративні структури, що за визначенням характеризуються як “метакорпорації”. Серед основних інтегрованих корпоративних структур (бізнес-груп) можна назвати наступні: корпорація “Індустріальний Союз Донбасу”, група “Укрсіб”, “Сістем Капітел Менеджмент”, Науково-виробнича інвестиційна корпорація “Інтерпайп”, група “Приват”, група “Енерго”, група “Укрпромінвест”. До складу кожної з них входять підприємства як базових галузей промисловості, так і банківських і телекомунікаційних послуг, і готельного бізнесу. На сьогодні, можна зазначити, що інтеграційні процеси в Україні поглиблюються, а склад інтегрованих корпоративних структур розширюється, формуються нові бізнес-групи. Серед нових бізнес груп можна назвати наступні: “Лукойл” (нафтовий бізнес, промислова хімія), “Континіум” (нафтовий бізнес, кондитерська і молочна промисловість), група “Альфа-груп” (нафтовий бізнес, телекомунікації, фінанси), “Смарт-груп” (чорна металургія, залізна руда), група “АРС” (вугілля і кокс, машинобудування), група “Українська інноваційно-фінансова компанія” (електроенергетика, готельний бізнес, газовий комплекс) та ін. [4, с. 57-58].

Однак, особливістю великого (корпоративного) бізнесу в Україні стали міцні внутрішньокорпоративні зв'язки та особисті взаємовідносини, що ускладнюють прояви приватної ініціативи і самостійне використання засобів виробництва [13, с. 57]. Останнє супроводжується зосередженням політичної влади в руках великих власників, або ж представники великих іноземних капіталів лобіюють свої інтереси в органах державної влади. А отже, держава змушена поступатися частиною своєї політичної ініціативи на користь інтересів олігархічного капіталу, як правило іноземного. Так, наприклад, у 2009 році в структурі власності корпоративного сектору частка іноземного капіталу була найбільшою і складала 27% [8].

Тіньова економіка породжена в Україні в тому числі неефективною системою державного регулювання та неналежним виконанням або перевищенням повноважень суб'єктами владних структур. Тіньова економіка у великій частині детермінується корупцією, яка є джерелом “живлення” тіньової економіки. Маркс зазначав, що “бюрократія має у своєму володінні державу... це є її приватна власність” [9, с.271]. За таких умов корупція – це комерціалізація посадовими особами їх функціональних

обов'язків. Корупція формує чорний ринок прав власності і у взаємовідносинах підприємець-суб'єкт влади первісний потенціал корупціогенності об'єктивно закладний саме на боці останнього. Так, утримання корумпованих владних і контролюючих органів вимушені здійснювати від 67,4% до 79,2% зареєстрованих підприємницьких структур. Частка прибутку, що неформально перераховується представникам корумпованих структур, може сягати 50%. За даними експертів, сума хабарів в Україні щорічно складає близько 280 млрд грн [2, с. 41].

Тіньові операції концентруються переважно в великому бізнесі, тоді як об'єктом боротьби з тінзацією економіки стають, як правило, мікросуб'єкти, що засвідчує або про хибність обраних цілей, або про їх навмисне викривлення.

3. Формальна спрямованість державного регулювання підприємництва на розвиток середнього і малого бізнесу, що виявилось у неможливості розкриття їх потенціалу у формуванні і розвитку середнього класу. На початку 90-их років в Україні вважалося, що економічні реформи автоматично призведуть до виникнення та розвитку масштабного середнього класу. Однак, потрібно підкреслити, що на сьогодні ця верства в країні є нечисленною, а її спільна мета, мораль, інтереси – не сформовані. Як виявляється, в Україні існують певні труднощі із визначенням меж середнього класу. Класичні характеристики середнього класу, які використовуються на Заході, не спрацьовують при намаганні описати такий вітчизняний прошарок людей. На думку дослідників, проблема в Україні полягає у невідповідності між професійно-освітнім рівнем, доходом, престижем та соціальною самооцінкою [11, с. 67]. Поширеними є випадки, коли особи з досить високим рівнем кваліфікації – вчителі, вчені, лікарі – мають низький дохід, або ж ті українці, які за рівнем доходу можуть бути віднесені до середнього класу, не мають достатнього рівня професіоналізму. Крім того, значний рівень криміналізації та корумпованості людських відносин, дискримінація за приналежністю до ресурсів, наявністю зв'язків стають головним ресурсом середнього класу, замість досвіду, знань, працелюбності. Такі розбіжності в критеріях відбору вітчизняного середнього класу призводять до коливань його показників в Україні від 10% до 49%. Так, за даними дослідницької компанії GFK Ukraine із доходом не нижче 4815 грн на місяць на одну особу у 2012 році становив 23,6%. За висновками соціологічного дослідження, що проводилося Центром Разумкова у 2008 р., представниками середнього класу назвали себе 50,7% населення, тоді як вже у 2011 тільки 44% [3]. Однак за додатковими психологічними і майновими характеристиками під цю категорію підпадали лише 17,6% населення країни [1, с. 6].

Згідно досліджень Київського інституту проблем управління ім. Горшеніна 46,5% представників середнього класу мають власний бізнес, тоді як в його складі представників малого і середнього бізнесу 48,3%, високооплачуваних найманих працівників, що володіють культурним капіталом 51,7% [14]. Останнє підтверджує тезу про те, що рівень розвитку малого і середнього бізнесу є одним із чинників формування середнього класу, має значний потенціал у його стабілізації в суспільстві та може слугувати критерієм ефективності системи державного регулювання підприємництва.

Розвиток малого і середнього бізнесу в Україні характеризується спадними тенденціями. Так, кількість суб'єктів господарювання на 10 тис. осіб наявного населення становила у 2010 році 78 та 5 відповідно, а у 2012 році – 76 та 4; кількість

зайнятих працівників у 2010 році – 3393,3 тис. осіб та 2164,6 тис. осіб, а у 2012 році – а у 2012 році 3144,2 тис. осіб та 2051,3 тис. осіб відповідно у середніх та малих підприємствах відповідно [5]. Останнє пов'язане із:

– низьким державним фінансуванням його розвитку (протягом 2003–2014 рр. планові бюджетні кошти на реалізацію “Національної програми сприяння розвитку малого підприємництва в Україні” зменшились більш майже у 39 разів [6]);

– суперечливими змінами в сфері оподаткування (з одного боку, збереження на законодавчому рівні спрощеної системи оподаткування, запровадження спеціальних інвестиційних пільг – нульової ставки податку на прибуток протягом 5 років – для новостворених підприємств, підприємств із щорічним доходом до 3 млн. грн. (до 20 працівників) з метою залучення інвестицій в оновлення основних засобів, створення додаткових робочих місць, збільшення обсягів виробництва, робіт, послуг, підприємств, які були зареєстровані платниками єдиного податку (із виручкою до 1 млн. грн. та із кількістю працівників до 50 осіб [10]), а з іншого боку – недостатність податкових стимулів в інноваційній сфері, особливо підприємствам виробничої сфери, посилення процесу адміністрування податків, запровадження звітності суб'єктів малого підприємництва перед Пенсійним фондом, який, в свою чергу, наділяється правом перевірок, та обов'язковість використання ними касових апаратів); проблемами із кредитуванням банківським сектором;

– проблемами із банківським кредитуванням малого та середнього бізнесу, складнощами в отриманні кредитів тощо.

Висновки. Виявлені особливості державного регулювання підприємництва в сучасних умовах в Україні пов'язані із ефективністю цієї системи. Критерії ефективності системи державного регулювання підприємництва визначаються, на наш погляд, залежно від об'єкта державного регулювання і відображають всі складові названих суб'єктно-об'єктних відносин. Саме тому, оцінка ефективності визначеної системи здійснюється через призму розвитку підприємницької діяльності, а критеріями ефективності системи державного регулювання підприємництва є рівень розвитку великого підприємництва, яке є основою структурної політики економічного розвитку та стрижнем національної економіки та рівень розвитку малого і середнього підприємництва – бази існування середнього класу.

Враховуючи особливості та критерії державного регулювання підприємництва можна дійти до висновку, що означена система має незначну ефективність. Останнє зумовлює необхідність активізації зусиль держави в напрямку не адміністративної зарегульованості підприємницького сектору, а у бік розкриття всього спектру його позитивного потенціалу.

Використані джерела:

1. Агафонова Г. С. Середній клас як соціальна база українського центризму [Електронний ресурс] / Г. С. Агафонова // Гілея. Науковий вісник. – 2009. – № 24. – Режим доступу до журн.: http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Gileya/2009_24/Gileya_24/P3.pdf.
2. Белкін Л. М. Тінізація економіки України як результат неналежного державного управління / Л. М. Белкін // Боротьба з організованою злочинністю і корупцією (теорія і практика). – 2011. – № 25. – С. 33-45.
3. Гетьман Є. Середній клас: прира чи реальність / Є. Гетьман [Електронний ресурс] // Економічна правда. – 2014. – 9 січня. – Режим доступу до журн.: <http://www.epravda.com.ua/publications/2014/01/9/412862/>

4. Данько М. С. Формування корпоративних структур в Україні / М. С. Данько // Економіка і прогнозування. Науково-аналітичний журнал. – 2005. – № 4. – С. 50-66.
5. Державна служба статистики України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.ukrstat.gov.ua.
6. Законодавство України / [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon4.rada.gov.ua/laws>
7. Звіт Антимонопольного комітету за 2012 рік. [Електронний ресурс] / Антимонопольний комітет України. – Режим доступу : http://www.amc.gov.ua/amku/control/main/uk/publish/printable_article/95116
8. Звіт за 2010 рік ДКЦПФР України [Електронний ресурс] // Державна комісія цінних паперів та фондового ринку України. – Режим доступу : <http://www.ssmc.gov.ua/activities/annual>
9. Маркс К. К критике гегелевской философии права / Сочинения / К. Маркс, Ф. Энгельс. – [2-е изд.]. – М. : Политиздат, 1984. – Т. 1. – С. 271-272.
10. Податковий кодекс України [Електронний ресурс] // Офіційний сайт Верховної ради України / Законодавство України. – Режим доступу: <http://zakon1.rada.gov.ua/cgi-bin/laws/main.cgi?nreg=2755-17>.
11. Попова И. П. Средние слои, средний класс в российском обществе – к проблеме соотношения / И. П. Попова // Социологические исследования. – 2005. – № 12. – С. 65-76.
12. Россия и страны мира. 2008.: Стат. сб. – М. : Росстат., 2008. – 361 с.
13. Федулова Л. Потенційні можливості великого бізнесу у формуванні національної інноваційної системи України / Л. Федулова // Економіст. – 2006. – № 1. – С. 56-58.
14. Юрчишин О. Ю. Формування та розвиток середнього класу населення в умовах трансформаційної економіки [Електронний ресурс] / О. Ю. Юрчишин // Вісник Прикарпатського університету. – 2008. – № 6. – Режим доступу до журн. : http://www.nbu.gov.ua/portal/Soc_Gum/Vpu/Ekon/2008_6/10.pdf.

Белая И. С. Особенности государственного регулирования предпринимательства в современных условиях в Украине.

В статье рассматриваются особенности государственного регулирования предпринимательства в современных условиях в Украине. Автор утверждает, что наличие просчетов и недостатков в закреплённой на государственном уровне концепции государственного регулирования предпринимательства; деформации в развитии большого бизнеса и формальная направленность на развитие среднего и малого бизнеса определяют современные отечественные отношения государства и предпринимательского сектора и их эффективность.

Ключевые слова: *государство, предпринимательский сектор, большой, средний и малый бизнес, государственное регулирование предпринимательства, эффективность государственного регулирования предпринимательства.*

Bila I. S. Features of state regulation of business in the current economic conditions in Ukraine.

The article discusses the features of state regulation of business in the current economic conditions in Ukraine. The author argues that the presence of failures and deficiencies in fixed at the state level the concept of state regulation of business; deformation in the development of big business and focus on the development of formal small and medium business define modern domestic relations between the state and the business sector and their effectiveness.

Keywords: *government, business sector, large, medium and small businesses, government regulation of business, the effectiveness of state regulation of business.*